

موضوع:

اندیشه سیاسی: ۸۰ (سیاسی- اجتماعی، ۱۹۲)
گروه مخاطب:
تخصصی (طلاب و دانشجوین)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۱۶۷۷

مسئله انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۳۵۸۰

کتاب‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی/ ۲۷۱

عارفی، محمد اکرم، ۱۳۴۸ -

اندیشه سیاسی طبرسی / محمد اکرم عارفی؛ تهیه پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۷.
[۱۳۸] ص. - (مؤسسه بوستان کتاب) ۱۶۷۷. کتاب‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی: (۲۷۱)
(اندیشه سیاسی) ۸۰. سیاسی - اجتماعی: (۱۹۲)

ISBN 978 - 964 - 548 - 929 - 6 ویا: ۱۵۰۰۰

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیا.

Muhammad-Akram Arefi, Tabarsi's Political Thought

ص. ع. - به انگلیسی:

کتابنامه: ص. [۱۱۵] - ۱۱۶؛ همچنین به صورت فیرنویسی.

۱. طبرسی، فضل بن حسن، ۹۲۶۸ - ۵۲۸ ق. - نظریه درباره سیاست و حکومت. ۲. اسلام و سیاست.
۳. اسلام و دولت. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان.

۲۹۷/۹۸۸

ع ۲۵ ط ۵۵/۳ BP

[۱۹۷/۱۹۲۲]

[ع ۲۵ ط ۹۲/۸ BP]

۱۳۸۷

اندیشه سیاسی طبرسی

محمد اکرم عارفی

تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

بوستان کتاب
۱۳۸۷

بوستان کتب

اندیشه سیاسی طبرسی

• نویسنده: محمد اکرم عارفی

• تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)

• چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب • نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۷

• شمارگان: ۱۵۰۰ • بها: ۱۵۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

Printed in the Islamic Republic of Iran

✓ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائیه)، ص پ ۹۱۷، تلفن: ۷۷۲۲۱۵۵-۷، نمابر: ۷۷۲۲۱۵۲، تلفن پخش: ۷۷۲۲۲۲۶

✓ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۱۰۰ عنوان کتاب یا همکاری ۱۷۰ تاجر)

✓ فروشگاه شماره ۲: تهران، خ فلسطین جنوبی، دست چپ کوچه دوم (پشن)، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۵

✓ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲

✓ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰

✓ فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲

✓ پخش یکتا (پخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ حافظ، نرسیده به چهار راه کالج، نبش کوچه پامشاد، تلفن: ۸۸۹۴۰۳۰۳

✓ نمایندگی های فروش کتاب مؤسسه در داخل و خارج کشور (ضمیمه برگه نظرخواهی آثار انتهایی کتاب)

پست الکترونیک: E-mail: info@bustaneketab.com

دریافت پیام کوتاه (SMS): ۱۰۰۰۲۱۵۵

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت:

<http://www.bustaneketab.com>

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: جواد آهنگر • سر ویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • ویراستار: ایوب زارعی • چکیده

عربی: سهیله خانگی • چکیده انگلیسی: مریم خانگی • لنبا: مصطفی محفوظی • حروف نگار: مجید اکبریان گرمجی • نسابه ساز:

اصلاحات حروف نگاری و صفحه‌آرا: حسین محمدی • کنترل نمونه خوانی: محمد جواد مصطفوی • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سید رضا

خسروی منش • طراح جلد: محمود هدایی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • آماده‌سازی: سید رضا محمدی • سفارشات چاپ:

علی عزیززاده و سایر همکاران • امور چاپ: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

• رئیس مؤسسه

سید محمد کاظم شمس

فهرست

سخن پژوهشگرده ۹

مقدمه ۱۳

فصل اول: زندگی و زمانه طبرسی

دوران رشد و تحصیل ۱۷

مهاجرت به سبزوار ۱۸

آثار و تألیفات ۱۹

استادان و شاگردان ۲۰

اوضاع فرهنگی، سیاسی و اجتماعی عصر طبرسی ۲۱

فصل دوم: کلیات و مبانی اندیشه سیاسی

۱. انسان‌شناسی ۲۹

۲. روش‌شناسی فقهی - تفسیری ۳۴

۳. تعریف سیاست ۳۹

۴. موضوع سیاست ۴۱

۴۲		۵. دین و سیاست
----	-------	----------------

فصل سوم: زندگی سیاسی در عصر غیبت

۴۸		۱. اتخاذ گفتمان علمی مشارکت‌گرا به منزله راهی به سوی گفتمان سیاسی واحد
۴۹		۲. برگزاری مراسم دینی - سیاسی
۵۰		۳. امر به معروف و نهی از منکر و موعظه به حاکمان
۵۱		۴. مشارکت عملی در سازمان حکومت

فصل چهارم: حکومت

۵۳		۱. تعریف حکومت
۵۴		۲. ضرورت حکومت
۵۷		۳. انواع حکومت
۵۹		۴. حکومت عادل
۶۲		۵. حکومت جائز
۶۳		۶. عناصر دولت
۶۶		۷. ارکان و نهادهای دولت
۶۷		۸. ریاست
۶۸		۹. وزارت
۶۸		۱۰. قضا
۶۹		۱۱. سپاه (جیش)
۷۰		۱۲. ساختار دولت
۷۳		۱۳. شیوه‌های تشکیل دولت
۷۵		۱۴. منشأ و مشروعیت دولت

۷۵.....	منشأ دولت
۷۷.....	مشروعیت

فصل پنجم: اختیارات و وظائف دولت

۸۲.....	۱. اختیارات و وظائف داخلی
۸۲.....	اصول سیاست داخلی
۸۳.....	اهداف حکومت
۸۶.....	اختیارات حکومت
۸۹.....	حقوق مردم و حکومت
۹۰.....	الف) حقوق حکومت بر مردم
۹۱.....	ب) حقوق مردم بر حکومت
۹۳.....	۲. اختیارات و وظائف خارجی و بین‌المللی
۹۳.....	اصول سیاست خارجی
۹۶.....	قلمرو اختیارات دولت در عرصه خارجی
۹۸.....	۳. منابع مالی یا قلمرو اختیارات اقتصادی دولت
۹۸.....	غنیمت یا خمس
۹۸.....	انفال و فیء
۹۹.....	زکات
۱۰۰.....	اراضی موات
۱۰۰.....	میراث افراد بی‌وارث
۱۰۱.....	جزیه
۱۰۲.....	وقف

فصل ششم: نظام جور (طاغوت) و تعامل با آن

۱. تعریف جور و طاغوت ۱۰۳
۲. رد همه جانبه رابطه با ظالم ۱۰۴
۳. همکاری با دولت جائز در موارد محدود ۱۰۶
۴. استراتژی تقیه در دولت جائز ۱۰۹
- خاتمه: نتیجه گیری ۱۱۱
- کتاب نامه ۱۱۷
- نمایه ۱۱۹
- آیات ۱۱۹
- اعلام ۱۲۱

سخن پژوهشگرده

پروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی نویدبخش حضور فعال دین در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی بود. این ایده، در سطح ملی ترسیم‌کننده هویت دینی - ملی و حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان، و در سطح فراملی تبیین‌کننده ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و اعاده هویت و عزت به مسلمانان در دوران معاصر بود. ترسیم هویت دینی - ملی و تلاش برای بازسازی تمدن اسلامی، پرسش‌ها و معضلاتی جدید را در دو سطح مذکور به وجود آورد که تاکنون منابع دینی و دین‌داران در عرصه علوم و مراکز علمی با آن به طور جدی مواجه نشده بودند. پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها و معضلات، بی‌تردید نیازمند بازنگری در مبانی و پیش‌حاکم بر علوم رایج انسانی و اجتماعی در کنار بازگشتی روش‌مند و نقادانه به سنت فکری است. این بازنگری ضمن فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای بهره‌گیری از توان‌مندی‌های سنت و دانش سنتی، امکان استفاده از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های علوم جدید در دوران معاصر را به ارمغان می‌آورد، بنابراین وظایف مراکز علمی و پژوهشی در جمهوری اسلامی، بسی سنگین است. این مراکز از سویی، رسالت پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و معضلات فکری را برعهده دارند و از سوی

دیگر، به فرهنگ‌سازی و تولید فکر و اندیشه به‌عنوان عناصر و لوازم اصلی احیای تمدن اسلامی باید اولویت دهند.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی نیز با تلاش در جهت پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و معضلات فکری مربوط به حوزه پژوهشی خود و فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای بازتولید فرهنگ سیاسی - دینی و ارائه دانش سیاسی مبتنی بر منابع اسلامی، هویت‌شناسی و هویت‌سازی در زمینه‌های فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و علوم سیاسی را به‌عنوان مهم‌ترین هدف خود دنبال می‌کند. این پژوهشکده با فراهم کردن زمینه‌های رشد نیروی انسانی در عرصه پژوهش‌های سیاسی با رویکردهای فلسفی، فقهی و علمی، تلاش می‌کند در جهت عزم و اراده ملی برای احیای تمدن اسلامی گام بردارد.

اثر حاضر که با هدف بررسی تراث سیاسی اسلامی در عرصه فقه سیاسی نگارش یافته، گامی آغازین در جهت فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای هویت‌شناسی سیاسی تلقی می‌گردد.

بی‌تردید، اجرای این پژوهش و غنای علمی آن مدیون تلاش‌های ارزنده مدیر محترم گروه فقه سیاسی جناب حجة الاسلام دکتر منصور میراحمدی، ارزیابان محترم آقایان دکتر سید صادق حقیقت، سید محمدرضا موسویان، سید نادر علوی و علی خالقی و متصدیان اجرایی پژوهشکده به‌ویژه مدیر محترم امور پژوهشی آقای رجبعلی اسفندیار می‌باشد که جای دارد از زحمات و تلاش‌های آنان قدردانی به‌عمل آید. هم‌چنین از ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای احمد مبلغی و قائم‌مقام محترم پژوهشگاه جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای نجفی تشکر می‌کنم که بدون حمایت‌ها و مساعدت‌های بی‌دریغ و مؤثر ایشان پژوهش حاضر به سرانجام نمی‌رسید.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی، در راستای وظایفش آثار خود را در اختیار جامعه علمی قرار داده، پیشاپیش از انتقادهای و پیشنهادهای علمی همه استادان، صاحب نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌های علمی موجبات رشد و پویایی فرهنگ سیاسی - دینی و زمینه‌های گسترش اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

دکتر نجف لک‌زایی

مقدمه

فقه اسلامی که از لحاظ محتوایی مبنای اساس اکثر رشته‌های علوم اسلامی محسوب می‌شود، در سده‌های اخیر رشد قابل توجهی کرده است. جامعیت موضوعی و گستردگی محتوایی آن تا حدی است که همه یا اکثر مسائل را به‌طور مستقیم و یا غیرمستقیم تحت پوشش قرار می‌دهد. اما در عین حال، برخی عوامل باعث شده تا فقه نتواند جایگاه واقعی خود را در میان دانش‌های جدید به خوبی باز کند، زیرا کلیت و جامعیت آن که زمانی بسیار مهم تلقی می‌شد، اکنون جذابیت کم‌تری دارد. رشته‌های علوم جدید بسیار محدود، دقیق و متمرکز عمل می‌کند که این ویژگی در فقه کم‌تر به چشم می‌خورد. برای جبران این نقیصه، امروز رهیافت‌های جدیدی در حوزه مطالعه فقه به‌وجود آمده که در پربار ساختن بیش از پیش فقه می‌کوشد. بخش‌هایی از فقه را تحت عنوان موضوع یا رشته‌های علمی خاص مورد پژوهش و مطالعه قرار دهد تا با شکافته شدن همه زوایای آن، کارآمدی، روزآمدی و کارایی آن را به‌عنوان یک علم پویا بیش از پیش فعال سازد. وجود ایده مطالعاتی جدید در میان متفکران معاصر، روزه مطالعه در آثار و اندیشه‌های فقهی عالمان گذشته را در حوزه‌های مشخصی گشوده است.

در همین راستا، اثر حاضر نیز وظیفه خود دانسته که با الهام از رهیافت مطالعاتی جدید، بخش خاصی از فقه را که «فقه سیاسی» یا «اندیشه سیاسی در فقه» نامیده می‌شود، مورد پژوهش قرار دهد. اما گستردگی مطالب ایجاب می‌کند که این پژوهش صرفاً روی آثار یکی از نخبگان فقه که از لحاظ تاریخی به قرن ششم تعلق دارد، متمرکز شود. بنابراین پژوهش حاضر، اندیشه سیاسی امین‌الاسلام فضل‌بن حسن طبرسی را بررسی می‌کند. طبرسی که در عرصه تفسیر از اندیشمندان صاحب‌نام به شمار می‌آید، در عرصه فقه نیز از توانایی برجسته‌ای برخوردار است. اما شهرت او در تفسیر، تا حدودی مانع از شفاف شدن اندیشه‌های فقهی او شده است. از این رو، بسیار لازم می‌نمود که اندیشه فقهی او نیز حداقل در برخی محورها، مانند فقه سیاسی، مورد توجه و تعمق محققان قرار گیرد.

طبرسی در عرصه فقه به‌طور عام و در فقه سیاسی به‌طور خاص نظریه‌های عمیقی دارد که توجه به آنها برای عصر حاضر بسیار قابل استفاده خواهد بود؛ به‌ویژه شرایط زمانی خاص او که او را به اتخاذ استراتژی «تفاهم دینی» وادار نمود، برای عصر جدید که از گفتمان تفاهم مذهبی و سیاسی حمایت نشان می‌دهد و جهان به سوی همکاری‌های بیش‌تر در حرکت است، بسیار آموزنده می‌باشد.

هدف اصلی پژوهش حاضر، رسیدن به پاسخ این سؤال است که اندیشه سیاسی مرحوم طبرسی چه عناصری را در مباحث اندیشه سیاسی در خویشن گرد آورده و به‌ویژه نسبت به نظام سیاسی در اسلام و حیات سیاسی در عصر غیبت چه مسائلی را مورد توجه جدی قرار داده است؟ پاسخ مورد آزمون این است که اندیشه سیاسی طبرسی، مهم‌ترین مسائل موجود در اندیشه سیاسی مانند سیاست، انسان سیاسی، رابطه دین و سیاست و حکومت و کارویژه‌های

آن را مورد توجه قرار داده و در مورد زندگی سیاسی و دولت در عصر غیبت نیز مسائلی را مطرح نموده و مشارکت و تقیه را راهکار سودمندی برای زندگی سیاسی شیعه در دوران غیبت به شمار آورده است.

مهم‌ترین مفهومی که در این پژوهش جلب توجه می‌کند، مفهوم «حکومت عادل» است که منظور از آن، عالی‌ترین نهاد قدرت و مدیریت است که صلاحیت امر و نهی و تدبیر امور جامعه را در دست دارد. «حکومت عادل» حکومتی است که روش اعتدال را بر مبنای قوانین شریعت تحت رهبری فرد عادل عالم معصوم در پیش گرفته باشد.

به منظور دست‌یابی به پاسخ سؤال اصلی و روشن شدن ابعاد اندیشه سیاسی اندیشمند موردنظر، کوشش به عمل آمده تا مطالب مرتبط با اندیشه سیاسی او، در ضمن شش فصل مورد بررسی قرار گیرد: فصل اول، به زندگی‌نامه و عصر سیاسی مرحوم طبرسی پرداخته است؛ فصل دوم، به کلیات مرتبط با اندیشه سیاسی می‌پردازد که عمدتاً متمرکز بر مبانی است؛ فصل سوم، به حیات سیاسی در عصر غیبت می‌پردازد و فصل چهارم، به حکومت؛ فصل پنجم، به کارکرد، وظایف و اختیارات دولت و فصل ششم، به دولت جائز و تعامل با آن پرداخته است. سرانجام، با یک جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پژوهش خاتمه می‌یابد.

روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی است که با گردآوری مطالب مستند از آثار اندیشمند، به تجزیه و تحلیل آنها پرداخته است. گفتنی است که در روند تدوین پژوهش حاضر، از مواجهه با برخی مشکلات و نواقص نیز به‌دور نبوده‌ایم که مهم‌ترین آنها محدودیت در منابع فقهی صاحب اندیشه؛ نایاب بودن برخی منابع و پراکندگی بیش از حد مباحث سیاسی در آثار ایشان بود. مشکل اخیر ممکن است به‌رغم تلاش‌های مکرر ما در جهت احاطه بر

مطالب ایشان، دسترسی به برخی را ناممکن کرده باشد. در این پژوهش، بر تفسیر «مجمع البیان» طبرسی تمرکز به عمل آمده و آن را مهم ترین منبع اندیشه سیاسی او یافتیم. امید که این تحقیق صرفاً روزه ای برای کارهای گسترده تر و عمیق تر درباره اندیشه سیاسی مرحوم طبرسی به ویژه اثر گران بهای مجمع البیان باشد.

www.ketab.ir